

Projekcia fyto-diverzity

Pojem noosféra ako časť planéty obsiahnutá rozumnou ľudskou činnosťou, ktorý zaviedol Le Roy a ďalej rozvíjal Vernadský, si naliehavo vyžaduje ďalšie rozvíjanie. Stal sa totiž paradoxným v tom, že obsahuje aj nerozumnú ľudskú činnosť. Pretváranie prírody človekom podľa jeho potrieb znamená mnohokrát zánik prírody podľa jej potrieb. Príroda má často namiesto svojich málo hovorcov mnoho výhovorcov. Roky hovorili a hovoria o neblahom dedičstve. Nebolo by lepšie vysúkať rukávy a obrobiť, čo sa obrobiť dá, zveladiť, čo sa zveladiť dá, zachrániť, čo sa zachrániť dá? Nájde sa pri absolutizácii napríklad trhového hospodárstva dosť ľudí pripravených dlaňou hriať zem, aby rodila?

Výsledkom úsilia o zmiernenie následkov deštrukcie krajinných systémov je pokus o vytvorenie a také usporiadanie krajinných celkov, ktoré umožňuje existenciu druhov a spoločenstiev prírodného genofondu územia. Konceptu, metódy a ciele obsahuje územný systém ekologickej stability. Základ systému tvoria biocentrá, biokoridory a interakčné prvky. Protagonisti a riešitelia nadväzujú na lesnícko-ty-pologické, vegetačné a iné mapovanie, ako aj na preventívne opatrenia ochrany prírody. Pri projekcii a nasledujúcej konkretizácii jednotlivých územných systémov sa prirodzene vynárajú a budú vynárať teoretické, metodické a realizačné problémy (Životné prostredie 5/1992, Vesmír 3, 5, 6 a 7/1993, 1/1994 atd.).

Pre lepšie pochopenie cieľov a teoretických východísk treba nevyhnutne prekročiť rámec vlastnej odbornosti. Neraz sa špecialista ukázal ako barbar, ktorý iné nevidí, nepočuje. Ale zase na druhej strane, cez úzky obzor určite vednej oblasti možno lepšie rozpoznať hĺbku jej problémov. Namiesto vágnych a všeobecných pojmov, často prevzatých z iných oblastí, treba používať zodpovedajúce formulácie. V biologických systémoch nie je ľahké jednoznačne pochopiť napr. z mechaniky prevzaté termíny stabilita alebo rovnováha, ktoré majú inžiniersko-technickú príznakovosť. Často k nim treba pridávať ďalšie determinanty, používať konformačné porovnania, hľadať analógie, a tak objasňovať ich obsah. Pre biologické systémy je skôr vhodná neeuklidovská ako euklidovská geometria, skôr evolučne efektívna nestabilita ako stabilita.

Akú stabilitu má, alebo môže mať územie? Čoho stálosť alebo ustálenosť? Otvára sa komplex otázok. Prvá časť sa týka abiotických podmienok. Napriek vzťahovej previazanosti možno tvrdiť, že v stabilizovanom území nenachádzame prejavy deštruktívnych síl, ktoré vracajú vývoj povrchových tvarov k počiatočnému stavu alebo nulovému bodu. Veterná alebo vodná erózia obnažuje materskú horninu.

Pôdotvorný proces sa začína odznovu, akoby od nuly. Technickými opatreniami možno upevniť stabilitu svahov, veľkých nížin, povodí veľkých riek, pohyblivých pieskov. Zmenšiť ich labilitu. Vytvoriť priaznivé abiotické podmienky na existenciu prirodzených alebo umelých ekosystémov.

Čo možno považovať za stabilné v živých systémoch? Ktoré časti ich prejavov alebo fáz vývoja možno takto označiť? Po poruche rovnovážneho stavu sa systém nikdy nevracia do stavu pôvodného. Ak písmenom A označíme systém, v ktorom nastala porucha, potom to, čo na základe určitých redukovaných informácií považujeme za návrat do pôvodného stavu, môžeme nanajvýš označiť ako A' (do systému sa zabudovala skúsenosť z poruchy, a to nie je málo).

Možno upevniť alebo stabilizovať interakčnú väzbu na zdroje živín a energie? Možno. Dokazujú to napríklad bohaté skúsenosti z poľnohospodárstva. Možno stabilizovať lavičkové svahy? Možno - vegetáciou. Lesy, ktoré sú svojou skladbou blízke prirodzeným, lepšie odolávajú kalamitám. Dominovému efektu bráni nerovnaký vek drevín a nerovnaké dendrologické zloženie porastu. V tomto prípade fyto-diverzita. Žiaľ, skúsenosti potvrdzujú, že prírodné lesy neprinášajú taký hospodársky úžitok (vo forme drevnej hmoty), ako napríklad šľachtené topoľové monokultúry. Bolo sympatické počuť, že do šľachtených sexuálne sterilných topoľových kultúr sa primiešavajú aj vitálne sadenice z genofondu autochtónnych druhov.

V prírodných ekosystémoch mnohé procesy prebiehajú paralelne, protichodne a aj dosť nezávisle. Kauzálnosť a lineárnosť sú iba ľahšie identifikovateľnou časťou procesov, ktoré sme schopní dešifrovať a umiestniť v súradniciach predstáv o ekosystémoch. Fenomén času, vývoja, rastu a starnutia nepatria k zjednodušujúcim entitám a procesom. Sú imanentnou súčasťou diverzity.

V čom možno nájsť archetypálnu múdrosť prírody? - Predsa v nej samej. Historické paralely prirodzeného a umelého

výberu až po neodarwinizmus, fyziologický výskum, taxonómia, chorológia a biocenológia majú vysokú výpovednú hodnotu. Aj pri náhodilom usporiadaní možno rozpoznať úroveň a postupnosť.

Logika vývoja a získavania poznatkov v jednotlivých vedných oblastiach má pulzujúci charakter - podobne ako živé systémy. Určitou časovo podmienenou fázou býva zovšeobecnenie. Pri spätnom pohľade - miera zovšeobecnenia. Periodicky sa opakujúcim úsilím v histórii vied je zaznamenať, určiť polohu v priestore a priestorovo usporiadať - mapovať. V rámci tematickej kartografie môžeme hovoriť o niekoľkých typoch mapovania. Napr. pri mapovaní vegetácie sa zostavujú rekonštrukčné vegetačné mapy, mapy reálnej vegetácie i mapy potenciálnej prirodzenej vegetácie.

Na *rekonštrukčných mapách* sa zobrazuje vegetačný kryt z rôznych období po dobe ľadovej. Vzhľadom na zmeny v ňom, ktoré vznikli v dôsledku ľudskej činnosti, je zaujímavé rekonštruovať obraz o vegetácii územia pred veľkými zásahmi, následkom ktorých vznikli polia, lúky a pasienky. V značnej časti lesov sa zmenila dendrologická skladba.

Mapy reálnej vegetácie sa robia z menších území, odzrkadľujú aktuálny stav vegetačného krytu (pôvodné, prirodzené, prirodzeným blízke a druhotné antropogénne rastlinné spoločenstvá).

Potenciálna prirodzená vegetácia predstavuje taký vegetačný kryt, ktorý by sa vyvinul na území, keby do vývojového procesu nezasahoval človek. Hlavnou podmienkou je nezasahovať a zachovať súčasné makroklimatické pomery. Ak by sme chceli usporiadať územie podľa tejto biocentrickej orientovanej hypotézy, bolo by naším cieľom naprojektovať takú reprezentatívnu sieť biocentier, aby v prípade možného prirodzeného vývoja mohla a mala z čoho vzniknúť a regenerovať potenciálna prirodzená vegetácia. Asi by chcel mať niekto takéto starosti. Čo nás je po tom čo bude, keď my už nebudeme môcť do toho zasahovať...

Biotopy, ktoré by zodpovedali takto ponímaným biocentrám, na väčšej časti územia Slovenska možno identifikovať. Iba v nížinách a kotlinách by bolo treba z mála lesných zvyškov dobudovať, revitalizovať reprezentatívnu sieť biocentier. Aby to však nebolo také jednoduché a ľahké. Aj mimo biocentier obsahuje flóra územia mnohé vzácne a ohrozené taxóny, ktoré dokážu rásť súbežne s ľudskou civilizáciou, a nielen to, mnohé sú od nej závislé.

V červenom zozname vzácných, ohrozených a zraniteľných taxónov sa nachádza veľa stepných druhov, mnoho archeofytov. Rastú v spoločenstvách s tradičným spôsobom obhospodarovania. Možno ich zachrániť cielavedomým udržiavaním existenčných podmienok (manažmentom).

K vzácnym a ohrozeným taxónom patria druhy slatinných rašelinných, slanomilných a pieskomilných vnútrozemských spoločenstiev. Pre ich zachovanie treba skôr bariéry, než koridory a tiež aktívnu ochranu biotopu s periodicitou fyzikálnych procesov v abiotickom komplexe.

Všeobecné tvrdenie o pozitívnom vplyve biocentier na krajinu sa opiera o empirické skúsenosti. Mnohé interakcie

sú účelovo funkčné rovnako pre prírodu ako pre človeka. Vo väčšine prípadov sa na ne ale nemožno spoliehať. Do poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva, ale aj do urbanizmu treba vnášať viac priamych ekologizačných technológií.

Životné prostredie negatívne ovplyvňujú skládky. Tieto biocentrá škodcov a burín sú svojou vitalitou schopné účinnejšie využívať biokoridory ako autochtónne druhy. Okrem toho, v súčasnosti sa práve v prirodzených biokoridoroch nachádzajú neorganizované divoké skládky. Alochtónne druhy bývajú často príčinou genetickej erózie pôvodných druhov. Svojim "konzumným" správaním sa pripomínajú ľudskej spoločnosti.

Na jednom zo sympózií medzinárodnej spoločnosti pre výskum vegetácie zaznel slogan: "*Šaty robia človeka, vegetácia krajinu.*" Pekná a medzinárodne zrozumiteľná metafora. Ibaže, akéže sú to šaty na Sahare, alebo za polárnym kruhom? Hľadanie extrémov nič nemeňte na fakte, že to, čo je medzi tým, je úžasné. Strih, ktorý navrhla príroda na Slovensku, treba udržať a zachovať. Zaplátať dotrané miesta, niekde obnoviť šev, ale aj vyprať a vyčistiť. Stojí to za to.

Literatúra

- Maglocký, Š., 1993: Hodnotenie biotopov. *Život. Prostr.*, 27, 4, p. 196-198.
- Maglocký, Š., Feráková, V., 1993: Red List of ferns and flowering plants (Pteridophyta and Spermatophyta) of the flora of Slovakia (the second draft). *Biológia (Bratislava)*, 48, 4, p. 361-385.
- Michalko, J. a kol., 1986: Geobotanická mapa ČSSR. Slovenská socialistická republika. Veda, Bratislava, 162 pp.

